

тема:

**Підсумки
засідання
ВКДКА
27-28 вересня
2016 року**

с. 3

**Адвокатура
не йде
в наступ —
вона захищає**

с. 5

**Аналітичний
огляд
окремих справ,
розглянутих
ЄСПЛ протягом
вересня-жовтня
2016 року**

с. 28

**Огляд рішень
Верховного
Суду України**

с. 38

ЯКІВ БАТЮК — ЄДИНИЙ СЛІПИЙ СОЛДАТ СВІТУ

Дмитро Середа, адвокат, член кваліфікаційної палати
Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Чернігівської області

Батюк Яків Петрович (12 травня 1918 р., с. Рижани, Житомирській повіт, Волинська губернія, Українська Держава — 07 вересня 1943 р., м. Ніжин, Чернігівська область, УРСР) — інвалід першої групи з дитинства, адвокат, керівник Ніжинської підпільної молодіжної організації часу німецько-радянської війни, Герой Радянського Союзу (1965 р., посмертно).

Народився майбутній герой у 1918 р. в с. Рижани Житомирської області, за сучасними мірками в багатодітній, а за тогочасними — типовій, як для українців, сім'ї. Його батько Петро Іванович і мати Параскева Миколаївна були простими селянами. У Якова були два старші брати — Василь і Павло, а також дві сестри — Ольга і Євгенія. Батька Якова мобілізували під час I Світової війни, потім він потрапив у полон, з якого кілька місяців діставався до рідного села з далекої Болгарії. В Україні палахкотіла громадянська війна. В ці скрутні часи країна була охоплена епідеміями, голодом і холодом. У 1920 р. дворічний Яків захворів на віспу. Життя йому вдалося врятувати, але хвороба дала ускладнення на зір — малий Яша осліп, як з'ясувалося — назавжди.

У 1921 р. родина Батюків отримує землю і освоює вирощування прибуткової на той час культури — хмелю. Велика сім'я починає жити вельми пристойно, і у Батюків з'явилась надія, що це надовго. Але подальші події дуже швидко розвіяли ці ілюзії.

Яків тим часом підростав. Страшна недуга розвинула у нього прекрасні пам'ять і слух. Він чудово орієнтувався в компанії своїх однолітків і навіть без поведиря вільно ходив до лісу. І цілком закономірно, адже природа не терпить порожнечі.

Старожили села, котрі особисто знали родину і сліпого Яшка, з хвилюванням розповідали про перемогу незрячого хлопчика на шкільній спартакіаді з бігу на стометрівці. Тоді він одержав в нагороду бронзову статуетку. Можливо, та його перша перемога і була дороговказом для його майбутньої боротьби.

Невідомо, як би склалась доля Якова, якби біля сліпої дитини не з'явився його родич Самійло Євтихійович. Це була літня і грамотна людина, яка фактично стала наставником Якова. Через нього незрячий хлопець пізнавав незримий йому світ. Наприкінці 1926 р. Самійло Євтихійович, спостерігаючи незвичайне прагнення свого вихованця до знань, написав лист Калініну з проханням направити Якова навчатися. Всесоюзний староста відгукнувся, і майбутній адвокат почав навчання в Київській школі сліпих, яку закінчив на відмінно. Цей крок був зроблений як ніколи вчасно.

В 1929 році сім'я Батюків визнана куркульською, батьків відправляють у заслання до Сибіру, старшого брата Павла заарештовують, звинувачують в «антирадянський пропаганді» і також етапують до Сибіру. На щастя, репресії не торкнулися старших Василя і Ольги, що жили на той час вже окремими сім'ями під Києвом. Вони наглядають за Яковом і наймолодшою Женею.

Через деякий час Василеві вдається за допомогою підкупу визволити батьків і повернути їх в Україну, а Павлові — роздобути чужий паспорт і втекти із заслання. Сім'я з'єднується і переїжджає в Ніжин.

Тим часом Яків успішно продовжує навчання. Він прагне здобути інженерну освіту, але сліпота всі ці зусилля зводить нанівець. Тоді в 1935 р. він вступає на останній курс робітфаку Київського університету (нині — Київській державний університет ім. Т. Г. Шевченка), а потім — на юридичний факультет. Маючи прекрасну пам'ять, Яків поглиблює свої знання самостійною роботою. За невелику плату спеціально найнята жінка перечитує вголос потрібні йому книги. В 1940 р. Яків Батюк закінчив навчання в університеті і розпочав адвокатську діяльність. Молодий адвокат переводиться з Києва на роботу в місто Ніжин за направленням в Ніжинську міську колегію адвокатів.

Протягом недовгої адвокатської роботи Яків Батюк заслужив повагу і авторитет серед своїх колег та жителів міста.

Починалась німецько-радянська війна. Родина Батюків не виявляла особливої любові до радянської влади, і це цілком зрозуміло. Але відсторонено дивитися на трагедію, що розгорталася, також не збиралися.

З початком війни Яків Батюк зробив дещо дивний і гідний найвищої поваги вчинок. На початку мобілізації Яків прийшов у міський військкомат і став проситися працювати військовим юристом. Воєнком, вислухавши сліпого адвоката, спочатку навіть розгубився, а потім виставив його, вибухнувши міцною лайкою. Але Яків уперто шукає власне місце у боротьбі з ворогом, і в нього поступово вимальовувалася думка щодо підпілля, тим більше що німецькі війська стали ще ближче підходити до міста.

В останню мить перед відходом радянських військ із Ніжина Батюк, знову-таки за власною ініціативою, встиг побувати в міськкомі партії, де вів

розмову про майбутнє підпілля з другим секретарем Герою. Останній, попри сумніви й підозри, все ж наважується дати йому адреси деяких підпільних явок у Ніжині й Києві. На цьому вони назавжди розлучаються. Хаос відступу не тільки знищив структуру майбутнього підпілля в місті Ніжині, але й одночасно морально зламав багатьох із тих, хто повинен був займатися реальною розбудовою підпільної роботи в німецькому тилу. В результаті Яків на певний час залишається у вакуумі.

Наприкінці жовтня 1941 р. Яків влаштовується на роботу в артіль, що виготовляє мотузки й кінську зброю для німецької армії. Незабаром в артіль надходить велике замовлення, і Батюк вирішує провести першу акцію підпілля, що на той час тільки зароджувалося, — протравити кислотою всю партію зброї, аби вона після першого ж дощу стала непридатною для використання. Задля цього він до справи залучає свого батька (він дістає кислоту) і безпосередніх виконавців — робітників Шварца і Лаврінца.

Усе складалося вдало, але услід за цим в артілі відбуваються події, що зробили неможливим тут перебування Батюка. Шварца розстріляли як єврея. Яків робить все можливе, щоб його врятувати, але марно. Потім почалися відкриті зіткнення з німецькою адміністрацією щодо захисту інтересів робітників артілі. З цього приводу Яків Батюк організував протест робітників, за що поплатився звільненням.

Відтепер Яків починає займатися тільки справами підпілля. У цьому Якову надає неоцінимої допомоги його сестра Женя, яка завжди поряд, виконує його доручення, найголовніше — з підбору в організацію потрібних людей. Щоправда, остаточне рішення з «кадрових»

питань Яків приймає виключно особисто. Величезні труднощі виникали з підбором членів підпілля, адже лише інтуїція та відчуття патріотизму й ненависті до ворога надавали право бути членом підпільної організації. Вдумайтесь: цей підбір здійснювала людина, котра не могла подивитися у вічі.

Навесні легендарне підпілля 1942 р. налічувало вже 15 учасників. Молоді патріоти відразу зайнялися розповсюдженням листівок. Ловили по старенькому приймачеві Москву і, як згадує один з учасників підпілля Віктор Тищенко: «<...> не встигали записувати зведення Радінформбюро. Допомогала феноменальна пам'ять Якова. Він точно відтворював почуте. Листівки вимагали великої кількості паперу, який на той час був великим дефіцитом. Спочатку вони писалися від руки, при цьому ми прагнули змінити свій почерк. Потім Женя стала їх друкувати на машинці, але листівок завжди було мало, і Яків дуже уважно стежив за їх розповсюдженням. У нас у кожного була для цього своя ділянка. Яків строго вимагав, щоб ми їх розклеювали, а не розкидали <...> Особливо відважно цим займався Микола Шуст. У нього був велосипед, на якому він гасав із листівками по всьому місту, розклеював їх у центрі міста, навіть на будівлях управи і поліції». Проте це був лише один із напрямів діяльності ніжинських підпільників, які, знову-таки за наказом Батюка, проникли практично в усі структури міського управління, а також у військовий шпиталь. Створюється мережа явочних квартир, які надалі будуть використані партизанами для виконання бойових завдань. Але з останніми зв'язку поки не було. Незважаючи на це, Батюк віддає наказ учасникам ніжинського підпілля почати активні дії з саботажу планів окупантів.

У чому ж все-таки був феномен Якова Батюка? Рання сліпота виховала цю волю. Керування підпіллям стало логічним продовженням його довоєнного життя, коли йому завжди треба було ухвалювати відповідальні рішення з постійним напруженням, в постійній екстремальній ситуації, викликаній тією-таки сліпотою.

Навесні 1942 р. починається примусова мобілізація молоді до Німеччини. Яків віддає наказ підпільникам — лікареві Афоніну і фельдшерів Нечай-Гумену — інсценувати епідемію тифу в місті, що і було зроблено шляхом установлення помилкових діагнозів. Заздалегідь серед молоді міста розповсюджувалися медикаменти, що викликали схожі на це захворювання симптоми. Розрахунок був простий — німецьких лікарів цікавило тільки здоров'я солдатів і офіцерів, а до решти вони вважали за краще не втручатися. Певній частині молоді вдалося сховатися від вивозу до Німеччини на курсах німецької мови, якими керував уже знайомий нам Тищенко.

Яків Батюк розуміє, що робота групи в ізоляції малоефективна, деś має бути центр, який координує дії підпільників, і наполегливо шукає канали зв'язку для передачі інформації та отримання завдань.

У вересні 1942 року Я. Батюк з поводитирем їде у Київ. За допомогою колишнього ніжинського партробітника Д. І. Лісовця вдається вийти на керівництво київської підпільної організації «Смерть німецьким окупантам». Батюк сподівається на зв'язок з Москвою для передачі інформації, але у київських підпільників теж немає такої можливості. Якова Батюка уважно вислухали на підпільних зборах, схвалили діяльність, він отримує зв'язок з керівниками ніжинських груп на залізниці Міщенком і Хомутовим, але ніяких прямих вказівок йому не дають. Можливо, київських підпільників насторожує його сліпота.

Початок 1943 р. позначився розгромом у Києві організації «Смерть німецьким окупантам». Хвиля арештів докотилася й до Ніжина. На щастя, провал київського підпілля не зачепив батюківців, але вони знову залишилися наодинці.

Олексій Федоров, командир Чернігівсько-волинського партизанського з'єднання, секретар підпільного обкому, після війни в своїй книзі «Підпільний обком діє» напише, що нібито Батюк намагався встановити з ними зв'язок, але ці спроби залишилися без уваги. Син розкуркуленого, та ще й сліпий, не викликав довіри у партійного керівника:

«Мене, зізнатися, дуже здивувало, що він не евакуювався. У числі комуністів, відібраних для роботи в підпіллі, Якова Батюка не було. Підпільний обком партії його кандидатури не затверджував. Але можливо, що його залишив у тилу ворога обком комсомолу. Мені здалося таке рішення не дуже обдуманим. Чим більше я про це розмірковував, тим більше виникало у мене здивованих питань. Сліпий <...> Припустимо, що у нього чудовий слух і, знову ж, відмінна слухова пам'ять. Це нерідко у сліпих. Але керувати підпільною організацією, спираючись тільки на ці дані <...>».

Батюк шукає контактів із партизанами в носівських лісах. Ризикувати своїми людьми він не може, тому в небезпечну подорож відправляється особисто разом із Колею Кузьменком — він зовсім юний і добре підходив на роль поводитира при сліпому. Цього разу Яків досяг мети: було встановлено прямий зв'язок із командиром загону Іваном Михайловичем

Бовкуном. Для батюківців починається новий і найважливіший період їх діяльності. Постійний зв'язок із штабом партизанського загону «За Батьківщину» підтримувався через зв'язкового Романа Стрельцова.

Від Бовкуна ніжинські підпільники отримують перше завдання: дізнатися про німецький гарнізон у Ніжині, його чисельність, національний склад військ, озброєння, номери частин, відзнаки; надавати інформацію про залізницю (кількість колій і їх стан), склади, окопи, протитанкові рови; також про моральний дух військ гарнізону, поліції, жандармерії тощо. Також необхідно було направляти до загону якомога більше людей, зброї і боєприпасів.

За завданням Батюка Галя Борисова влаштувалася офіціанткою до офіцерської їдальні і в одного п'яного офіцера забрала з планшетки карту міста, на якій були позначені військові об'єкти Ніжина. Карту уточнили і передали партизанам. Навесні 1943 р. до Ніжина прибувають деморалізовані італійські частини. Солдати за шматок хліба ладні були віддати все, у тому числі і зброю. Батюківці, скориставшись цим, переправляють у ліс 40 гвинтівок і багато набоїв. Туди ж прямують і крупні партії медикаментів із міської лікарні (добутих зусиллями лікаря Афоніна і завідувача медскладу Богдана). В ніч на 1 травня 1943 р. Галя Борисова отруїла 18 офіцерів німецької авіації — льотчиків-асів, більшість з яких померла в госпіталі. І це якраз напередодні Орловсько-Курської операції! Вся ця операція була детально розроблена особисто Батюком. Гестапівські слідчі, як на те й розраховували, дійшли висновку, що кон'як був отруєний ще у Франції, звідки він був доставлений.

Галина Солодовник із товаришами на 153-му км залізниці Ніжин-Бахмач знищує двох німецьких офіцерів, і з підірваної гранатою машини вилучають цінні документи, які відразу ж переправляють партизанам. До німців у полон потрапляє поранений в бою партизан Лях, якого доправляють під охороною в лікарню. Дізнавшись про це, Батюк дає наказ негайно звільнити його. Зі значними ускладненнями, але все ж Колодій і Лопатецький справляються з цим завданням. На початку липня 1943 р. в Ніжині на аеродромі базувалося 240 літаків. За наказом Батюка Віктор Стрельников, що працював землеміром, установив точну кількість літаків, наніс на карту координати аеродрому, точки протиповітряної оборони, а

потім ці дані були передані партизанам. Через деякий час радянська авіація бомбардувала аеродром у Ніжині, внаслідок чого було знищено 27 літаків. Під час Орловсько-Курської операції, за завданням штабу партизанського з'єднання «За Батьківщину», підпільники надавали точні дані про рух військових ешелонів через ніжинську станцію. Загалом, динаміка й наслідки діяльності батюківців свідчили, що їх організація влітку 1943 р. перебувала на підйомі. Ніщо не провіщало наближення біди, ніхто й не підозрював, що підпілля на чолі з Батюком доживає останні дні.

Ніжинська команда СД, ймовірно, мала досить чітке уявлення про те, що в місті діє підпілля, і, вірогідно, мало певні напрацювання щодо його характеру, складу тощо. Про те, що низка досить відчутних і дошкульних невдач місцевої влади, факти саботажу й відверті озброєні диверсії не були випадковими, свідчили чисельні логічно вибудовані в єдиний «почерк» докази. З цією метою до Ніжина був направлений Олександр Емануїлов, перевірений німцями в справі ще в Дарницькому концтаборі. Емануїлова включили в робочу команду німецького госпіталю, що складалася з колишніх військовополонених. Його завданням було спочатку вийти на партизан, а потім — на міське підпілля.

Досвідчений агент відразу встановлює тісний зв'язок із санітаркою Солодовник, що готувала, за наказом Якова, виведення робочої команди в ліс до партизан. Так Емануїлов потрапляє в партизанське з'єднання, а потім повертається до Ніжина, знайомиться з багатьма підпільниками; решта було вже, як кажуть, справою техніки.

Вранці 19 червня 1943 р. почався розгром підпільної організації Якова Батюка. Сам він міг уникнути арешту, вчасно попереджений Тищенком, але все-таки посилає сестру Женю до їх дому, аби забрати звідти документи підпілля. Але там, на Преображенській, її вже чекали <...> Своєю останню ніч на волі Яків проводить в будинку підпільника Міни, який в останню мить також пропонує йому сховатися в лісі. Батюк рішуче відмовляється, вирішивши розділити шлях на Голгофу зі своїми товаришами. Ось як описує його арешт свідок: «Німці увірвалися в наш будинок, схопили Якова. Здійнявся страшний крик і плач. І в цей момент ми почули останні слова Батюка: «Не чіпайте цю сім'ю, вони ні в чому не винні.

Я помру, але і ви здохнете як собаки». Якову розбили окуляри, скрутили руки і заштовхнули в автомобіль. Арешту уникнули лише ті батьківці, яких особисто не знав Емануїлов, а також ті, хто встиг піти з міста.

Гестапівці застосували проти арештованих підпільників страшні тортури, вимагаючи від них інформацію про партизанів. Але вони на допитах мовчали. Приклад тому показував сам Батюк. Владислав Суярко, кандидат філософських наук, згадує: «Я з мамою був арештований 21 липня 1943 р. Маму сильно били на допитах, разом із Женею Батюк. Я сидів у одній камері з Батюком. Він учив мене, як триматися на допитах, щоб не згубити матір. Ми всі разом переживали ці допити, катування і всі схилялися перед його мужністю. І зараз ми всі схиляємо, як і тоді, свої голови перед його благородством і мужністю».

Свою «частку» до зради батьківців доклав і лікар Єгоров. Мобілізований партизанами до загону, він пішов до Ніжина разом із Емануїловим. На першому ж допиті він розповів гестапівцям все, що знав про партизанів і про ніжинських підпільників. Михайло Шлома, заарештований разом із батьківцями, попередив їх у в'язниці ще про одного зрадника запискою: «Степ. Зрадник». Кого він мав на увазі, так і не з'ясувалося.

Незадовго до розстрілу Якова перевели в одиначну камеру і стали морити голодом і спрагою — така собі дрібна помста гестапівців, що не зуміли добитися від нього основного. Дізнавшись про це, ув'язнені батьківці передавали йому шматочок хліба і воду в банці з-під гуталіна. Немолодий німецький солдат із охорони в'язниці відвертався, коли прибиральниця камери передавала йому цей пайок бойових побратимів.

У ніч на 7 вересня 1943р., за тиждень до звільнення міста Ніжина, Яків Батюк і члени його групи були вивезені за місто командою ГПФ-708 (Geheime Feldpolizei-708) і розстріляні у цегляної стіни однієї з будівель військового складу на околиці Ніжина.

Через тиждень Радянська армія звільнила місто від нацистів, і відразу ж була створена спеціальна комісія задля перепоховання полеглих героїв. До складу комісії входив і Микола Шуст, якому поталанило вирватися з в'язниці в останню мить. Коли розкрили могилу розстріляних, перед очима постала страшна картина — тіла були страшенно понівечені. Женю Батюк пізнали тільки по довгих косах.

Наступного дня їх перепоховали на Центральному міському кладовищі. У ті страшні хвилини прощання з полеглими героями ні в кого й на гадці не було, що відтепер починається більш ніж двадцятирічний період замовчування подвигу молодих відчайдухів.

Непорозуміння почалися відразу ж після 1943 р. Незважаючи на те що діяльність ніжинського підпілля була відображена у всіх партійних звітах, НКВС провело власне розслідування, мету якого відразу ж відчували вцілілі від німецького розстрілу батьківці — всіляко скомпрометувати діяльність їх підпільної групи. Приводом для цього слугувало «куркульське» походження Батюків, явно дисонуюче з ідеологічними штампами антиокупаційної боротьби. Крім того, з'ясувалося, що в підпільній організації єдиним комуністом був лікар Афонін. Отже, говорити про «керівну роль партії в підпільному русі» було явним перебільшенням, більше того, керівник організації навіть не був комсомольцем (через те ж такі «куркульське» минуле). Варто звернути увагу, що біографія Якова Батюка, розміщена на україномовній Вікіпедії, та статті біографів Батюка радянських часів містять інформацію про те, що нібито він очолював «Ніжинську підпільну комсомольсько-молодіжну організацію» і був членом ЛКСМУ. Насправді все це не відповідало дійсності. Комсомольські «регалії» були дописані радянськими ідеологами в його автобіографію пізніше, перед посмертним нагородженням званням Героя Радянського Союзу для того, щоб стерти «куркульське» минуле його батьків та створити образ комуністичного Героя, адже таким званням нагороджували, як правило, тільки членів комуністичної партії.

У партійному керівництві області, зваживши на такі особливості ніжинського підпілля і його керівника, привели в дію єзуїтський план — нівелювання, замовчування й забуття. Замість Зірки Героя Радянського Союзу (представлений посмертно 23 серпня 1945 р.) Яків Батюк і семеро його товаришів по боротьбі нагороджуються медаллю «Партизан Великої Вітчизняної війни».

Яків Петрович Батюк був представлений до присвоєння звання Героя СРСР посмертно в 1943 році, але тоді нагородні документи не були підписані. Завадив той факт, що Я. П. Батюк був безпартійним і вихідцем з родини розкуркуленого. Лише після наполегливих звернень багатьох місцевих партиза-

нів і клопотання І секретаря ЦК КПРС України Петра Шелеста 8 травня 1965 Я. П. Батюку було присвоєно звання Героя Радянського Союзу посмертно.

Настав 1961 р., і в Ніжині з'явився московський письменник Євгеній Шатров. Його сюди направив колишній перший секретар Чернігівського підпільного обкому партії Федоров із завданням зібрати матеріал про молодіжне підпілля і написати книгу про його діяльність.

У 1963 р. Євгеній Шатров випускає книгу «Подвиг во тьме», в якій майже повністю описується подвиг Якова Батюка і його товаришів. Щоправда, і тут не обійшлося без ідеологічних нашарувань. Батюк, наприклад, став раптом кандидатом у члени партії. Книга відразу ж дала певні позитивні результати — за два роки Якову Петровичу Батюку було присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно).

Йшли роки. В 1984 р. стали знімати фільм «За ніччю день идет», де на головну роль Якова Батюка був запрошений народний артист Української РСР В. Конкін, широко відомий за Павкою Корчагіним із «Как закалялась сталь» та Шараповим із «Место встречи изменить нельзя». Більшість натурних зйомок було відзнято в Ніжині. Перший сценарій цієї багатосерійної стрічки містив стільки «режисерського бачення», що проти спотворення реальної історії ніжинського підпілля рішуче виступили колишні батюківці. Після довгого листування з різними інстанціями вдалося цей опус скоротити до двох серій, але навіть у такому варіанті збереглася ціла

низка вигадок, як, наприклад, про взаємини Якова з німецьким комендантом м. Ніжина. Але попри все фільм підняв історію ніжинського підпілля, точніше сам факт його існування, а також факт подвигу молодих борців з окупантами, на загальнодержавний рівень, на рівень обізнаності з цим фактом рядового глядача. До того ж яскравий акторський ансамбль — В. Конкін, Л. Яковлєва, Є. Борзова й інші — своєю блискучою грою певною мірою компенсували погіршеності сюжету.

28 травня 1985 р. в штаб-квартирі ООН в рамках кінофестивалю соціалістичних країн, що проводиться спільно з Клубом російської книги при секретаріаті ООН, під девізом «40 років великої Перемоги» був організований День Української РСР, в ході якого демонструвався згаданий художній фільм. Стрічка отримала позитивну оцінку, викликавши великий інтерес. Ряд університетів і коледжів США звернулися до Постійного представництва УРСР при ООН з проханням дозволити демонстрацію цього фільму у внутрішніх аудиторіях. Подвиг Якова Батюка і його товаришів справив на американців дуже велике враження. ООН називала керівника ніжинського підпілля «єдиним сліпим солдатом світу».

Швидкопливно час. Але попри будь-які політичні події Україна не забуде своїх героїв, тих, що склали свої голови за її свободу і право на самостійне визначення власної долі, долі власного народу й власної держави; тих, що склали життя за власну перемогу над нацизмом.

Вшанування пам'яті Якова Петровича Батюка:

- Тіла підпільників перепоховані на Центральному (Троїцькому) кладовищі міста Ніжина.
- Указом Президії Верховної Ради СРСР від 8 травня 1965 року Батюк Яків Петрович посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу та ордена Леніна.
- Іменем Я. П. Батюка названі вулиця в місті Ніжині та Київський будинок культури Українського товариства сліпих.
- У 1967 році в Ніжині встановлено погруддя Я. П. Батюка (скульптор Г. П. Гутман).
- Скульптурний портрет Я. П. Батюка виконаний на меморіальному знаку, встановленому 9 травня 1975 року на фасаді головного корпусу Київського національного університету імені Тараса Шевченка на честь 108 викладачів, співробітників та студентів університету, загиблих в боях за Батьківщину в роки німецько-радянської війни (скульптор М. П. Міщук, за участю скульптора Г. Н. Кальченко, архітектор А. Ф. Ігнащенко).
- У Ніжині на будинку, де розташовувався штаб підпільників, встановлена меморіальна дошка. На місці розстрілу — пам'ятний знак.
- Про діяльність Батюка Я. П. і ніжинського підпілля у 1984 році поставлено двосерійний фільм «За ніччю день иде» (режисер — О. І. Бійма). Роль Якова Батюка зіграв В. О. Конкін.
- У 2010 році вийшла в світ книга О. Ф. Мінгазутдінова, присвячена діяльності Якова Батюка.

Автор висловлює щиру подяку Директорові Ніжинського краєзнавчого музею ім. І. Г. Спаського, старшому викладачеві Ніжинського державного університету ім. М. В. Гоголя **Дудченку Геннадію Миколайовичу** за допомогу в зібранні матеріалу та історичну, науковому співробітнику Ніжинського краєзнавчого музею ім. І. Спаського **Ємельянову Віктору Миколайовичу** за його фундаментальні роботи з історії Ніжинщини.

При написанні цієї статті автором були використані такі джерела і література:

1. Віктор Ємельянов, Георгій Топільський «Група Батюка».
2. Віктор Ємельянов «Антинацистський рух опору в Ніжині» («Ніжинська старовина», Київ, 2007).
3. Ян Байтман, Дмитро Чередниченко «Кожен день — боротьба».
4. Олександр Сидоренко «Ще раз про Якова Батюка», № 25, 2014-06-20.
5. Науковий відділ Ніжинського краєзнавчого музею, ф. «Окупаційний режим на Ніжинщині 1943 — 1943 роки», спр. 1, 2, 3.
6. Там само, ф. «Початок антифашистського опору в Ніжині», спр. 1.
7. Там само, ф. «ОУН на Ніжинщині», спр. 1.
8. Там само, ф. «Я. П. Батюк», спр. 1, 2.
9. Там само, ф. «Спогади про Я. П. Батюка», спр. 1.
10. Шатров Е. Подвиг во тьме. — М, 1963.
11. Черняк С. Промінь серед ночі. — К., 1973.
12. Федоров А. Подпольный обком действует. — К., 1986.
13. Шуст М. Пітьмі не підвладні. — К., 1983.
14. Шуст М. У Ніжині над Остром. — К., 1995.